

G. BAILLOUD et P. MIEG de BOOFZ-HEIM, *Les civilisation néolithiques de la France dans leur contexte européen*. Paris, 1955, Ed. Picard et Cie, 244 p., din care XCVI planșe.

După mai bine de patru decenii de la manualul lui Déchelette, în care neoliticul se bucură de o atenție destul de amplă, și după aproape douăzeci de ani de la ultima sinteză a neoliticului francez, datorită arheologilor spanioli P. Bosch-Gimpera și J. de C. Serra-Rafols („Revue anthropologique”, 1925—1927), cartea celor doi cercetători francezi vine să înmănușeze atât datele mai vechi cît și rezultatele mai noi dobîndite de arheologia franceză, într-o lucrare cu o orientare instructivă specială. Într-adevăr, scopul așa de frumos tipăritului și bogat ilustratului volum al acestor doi cercetători nu este, după cum o mărturisesc de la început, acela de a face o sinteză „a cunoștințelor dobîndite asupra neoliticului în Franța; ei nu vrea să fie decît o punere la punct, cu data de 1955, destinată să îndemne pe cercetători să cultive un cîmplăsat pînă acum în paragină”, din pricină că „numeroasele... manuale de preistorie, editate în ultimii ani, în Franța, respectînd în chip fidel situația cercetării preistorice franceze, sînt axate în chip esențial pe paleolitic”.

Pe de altă parte autorii nici n-au vrut — și cu dreptate — „să separe acest epineolitic care este chalcoliticul”, ci au tratat în chip firesc ambele perioade, încadrate în marea unitate culturală a neo-neoliti-

cului, bineînțeles în capitole separate. Poate însă tocmai pentru că atenția manualelor franceze de preistorie s-a îndreptat în chip aproape exclusiv în direcția paleoliticului era nevoie nu numai de o punere la punct, ci de o tratare mai detaliată. Dar să nu anticipăm.

Lăsînd la o parte introducerea, lucrarea se împarte în 7 capitole și o încheiere, urmată de bibliografie și indice. După cum se arată în introducere, dacă planul a fost elaborat în comun de autori, în ceea ce privește realizarea, ei și-au împărțit rolurile nu în funcție de probleme, ci pe alte criterii: textul „este în special datorat lui G. Bailloud, iar ilustrarea lui P. Mieg Boofzheim, — ceea ce nu înseamnă de altfel că contribuția ultimului ar fi de neglijat, deoarece dintre cele 224 de pagini pe care se întinde textul, 96 sînt ocupate în total sau în cea mai mare parte de tot altfel planșe, reprezentînd o ilustrare bogată și destul de cuprinzătoare a subiectului tratat.

Așa cum rezultă din întregul text al lucrării, ca și din introducere de altfel, autorii sînt partizani ai concepției difuzioniste; neoliticul european nu s-a putut naște fără curențele de difuziune venite dinspre Asia Anterioară și răsăritul Mediteranei, în număr de trei: unul oriental, venit prin Caucaz și prin marea cîmpie est-europeană; altul danubian, prin Balcani și Europa Centrală și ultimul mediteranean, „cărui insulele mediteraneene, Italia și Spania îi servesc de popasuri”. Nu e nevoie să insistăm de altfel că, în ceea ce

privește aceste idei călăuzitoare, ca și unele interpretări de detaliu, se adoptă în bună măsură teze cunoscute ale arheologului englez V. G. Childe și ale altor cercetători. Dar autorii precizează pe bună dreptate că „ar însemna să ne condamnăm să înțelegem cu totul greșit neoliticul dacă ne-am mărgini să studiem difuziunea acestor curente fără a acorda atenție substratului mezolitic și reacțiunilor sale”, substrat despre care toți cercetătorii știu că a jucat un rol important în neoliticul francez.

În ceea ce privește culturile neolitice din Franța — care sînt trecute în revistă tocmai pentru precizarea acestui substrat — ele sînt grupate în două mari categorii: „complexe cu unelte esențialmente microlitice” și „diferite complexe folosind aproape exclusiv unelte macrolitice”, cel mai important dintre acestea din urmă fiind constituit de „industria campiniană”. Persistența tradițiilor mezolitice în neoliticul francez „se face simțită în două feluri cu totul diferite: fie prin supraviețuirea tardivă a grupelor mezolitice (de ex. numeroasele grupe tardenoisienne tirzii); fie prin încorporarea în bloc a unei industrii litice de origine mezolitică în stîmul unui complex neolitic”. Pentru ilustrarea acestor concluzii sînt trecute în revistă atît persistențele tardenoisienne, cît și campinianul și tradițiile campiniene. În această privință punctul de vedere al autorilor este foarte categoric și nu diferă de acela în general admis și mai demult, și anume că atît tardenoisianul cît și campinianul sînt la origine culturi mezolitice, care însă se prelungesc destul de mult în neolitic. Pe de altă parte, deși există aceste prelungiri și tradiții, nu se poate vorbi de complexe omogene de tradiție campiniană, căci aceste tradiții — deși cîștigă mereu teren — se diluează treptat, fiind de altfel, cum e și firesc, „în chip precumpănitor de ordin litic”.

Capitolul II este o trecere în revistă detaliată a „civilizațiilor danubiene în Europa Occidentală”, în primul rînd în Ger-

mania și apoi în Belgia și Alsacia, pînă unde se știe că au pătruns aceste culturi spre vest, paragraful final menționînd influențele danubiene în bazinul Parisului: topoare-calapod, dar și așezări și morminte. Printre așezări, aceea de la Ante (Marne) „reprezintă un bun tip de sat de colonizare danubiană”, ceea ce de altfel ni se pare că trebuie să însemne că nu se poate vorbi aici numai de influențe, ci poate chiar de pătrunderea unor elemente danubiene mai numeroase; de aceea descrierea mai detaliată a acestora era necesară.

Capitolul III tratează pe aproape 30 de pagini despre „Civilizațiile neolitice din Mediterana occidentală”, arătîndu-se în chip stăruitor importanța săpăturilor din peștera de la Arene Candide de pe coasta lîgură pentru stratigrafia neoliticului acestor regiuni, răspîndirea culturilor cu ceramică imprimată în Mediterana Occidentală (inclusiv evident SE Franței) și precizîndu-se apoi elementele de origine danubiană, balcanică și mediteraneeană în neoliticul acestei zone. În ceea ce privește sudul Franței, nu se poate vorbi pentru această epocă decît de elementele est-mediteraneene („*décor gravé à cuît*”), căci acelea danubiene și balcanice nu pătrund pînă aci.

„Civilizațiile occidentale ne-megalitice” este titlul capitolului IV: grupa Almeria în Spania, grupa Chassey din sudul Franței care răspîndindu-se în restul Franței, Elveția și Italia de Nord „duce la formarea unui vast grup” (Cortailod, Chassey și Lagozza), în timp ce din amalgamarea influențelor danubiene și occidentale pe Rin se naște grupa Michelsberg. Tot din aceste grupe occidentale „derivă în Anglia grupul numit Windmill-Hill”. În ceea ce privește Chasséen-ul, în sensul strict al cuvîntului, din S Franței, toate elementele lui caracteristice sînt de origine mediteraneeană: anumite afinități cu Almerianul spaniol și cu cultura Matera sud-italiană, apoi cu Malta și mai departe cu zona egeeană: cu ceramica neagră lustruită de tip Larissa sau Rakhmani și cu aceea a Cycladicului

Vechi. În schimb afinitățile cu Egiptul, despre care s-a vorbit adesea, par mai puțin convingătoare. În țările mediteraneene Chasséenul durează pînă în chalcolitic și nu dispăre brusc, ci se transformă progresiv și trece în alte tipuri de cultură. În timp ce Chasséenul din S și grupul Cortaillod-Lagozza au drept una din caracteristici industria litică „pe baza de lame, dar nu microlitice”, Chasséenul din bazinul parisian are o industrie litică de tradiție campiniană. De aceea nu încape nici o îndoială că acest ultim facies are un fond autohton de origine campiniană. Neoliticul din vestul Franței nu constituie un tot unitar și poate fi considerat ca formînd o grupă autohtonă, intermediară între aceea Cortaillod-Chassey-Lagozza și grupa engleză Windmill-Hill. Grupul Michelsberg s-a întins puțin în E Franței, iar elementele care corespund grupei Horgen din Elveția sînt încă sporadice pentru a se putea afirma că și această grupă s-a întins în Franța.

Cu capitolul V se trece la partea a doua a lucrării, care tratează despre chalcolitic. Autorii precizează că deși prin apariția metalului în Europa Occidentală, această perioadă ar face parte deja din epoca bronzului (și Déchelette nici n-a separat-o de aceasta din urmă), întrucît pe de o parte repercusiunile economice ale introducerii metalului sînt slabe, iar pe de altă parte tocmai acum se ajunge la apogeul prelucrării pietrei, chalcoliticul constituie „încoronarea neoliticului și cu greu se poate concepe un studiu al acestei perioade ignorînd faza eneolitică”. Afirmatia este foarte justă, dar tocmai cu condiția să nu se vorbească, pur și simplu de „neolitic”, pentru că în acest din urmă caz s-ar comite o greșeală.

De altfel autorii nu fac această greșeală și arată, pe bună dreptate, că chalcoliticul nu se caracterizează numai prin apariția sporadică a cîtorva obiecte de metal, ci prin „difuzarea unui întreg complex de elemente culturale, care pot fi considerate

— în mare — ca sincrone. Acestea sînt: difuzarea metalului, a megalitelor, a figurațiilor religioase de origine mediteraneană, difuzarea complexului cu ceramică caliciformă, difuzarea complexului cu ceramică în șnur, extinderea populației (regiunilor) și a relațiilor comerciale”. Însăși această simplă enumerare a noilor fenomene, chiar dacă ele nu sînt simultane și nu acoperă tot teritoriul, dovedește însă că chalcoliticul prezintă o serie întreagă de elemente foarte caracteristice.

Majoritatea tipurilor obiectelor de metal pătrund în Franța din Peninsula Iberică, pe coastă, datorită deci impulsurilor aceleiași curent mediteranean de difuziune culturală constatat și în neolitic, în timp ce curentul danubian aduce numai piese rare. În privința difuziunii megalitelor, autorii precizează, pe bună dreptate, că „fenomenul megalitic are, în Franța, o asemenea importanță încît se poate spune că el constituie aici elementul cultural cu mult cel mai important privind chalcoliticul”. În clasificarea monumentelor megalitice, autorii țin seama de o importantă lucrare relativ recentă a altor doi arheologi francezi, G. Daniel și J. Arnal (*Les monuments mégalithiques et la forme des tumulus en France et en Angleterre*, „Bull. Soc. préh. fr.”, 1952). Pentru difuzarea dolmenului cu galerie, autorii adoptă concluzia acestei lucrări și anume că diferitele apariții de acest fel „reprezintă un ciclu unic a cărui origine trebuie căutată în mormintele colective—hipogeuri din Mediterana Orientală”, concluzie care de altfel a mai fost formulată și înainte. Pentru celelalte tipuri de monumente megalitice se pot avea în vedere și origini diferite. Dar nu se poate vorbi de o „colonizare megalitică a restului Europei începînd cu Peninsula Iberică și cu insulele mediteraneene, ca despre o mișcare de masă”, căci există o multiplicitate de grupe mai mult sau mai puțin independente. Tot în cadrul curentului de difuziune mediteraneană intră și difuzarea figurațiilor religioase, atît acelea din Spania

și Irlanda, concluzie de asemenea formulată de multă vreme.

În privința difuzării ceramicii caliciforme, fenomen cu direcție opusă (vest-est), autorii nu-și propun să formuleze interpretări noi, ci se mulțumesc să indice, în cadrul mișcărilor generale, elementele corespunzătoare din Franța precum și cele trei căi cunoscute de pătrundere a acestui curent în restul Europei vestice și Centrale. Difuzarea ceramicii în șnur abia atinge, după cum se știe, estul Franței.

Ultimul paragraf al acestui capitol tratează despre „*l'extension du peuplement*”, a relațiilor comerciale etc. ; „în perioada chalcolitică se produce o extindere a locuirii în același timp spre fundul văilor și spre interiorul podișurilor”. De semnalat și observația că în vestul Franței „abundența vestigiilor ce pot fi atribuite chalcoliticului contrastează în chipul cel mai puternic cu sărăcia resturilor ce se pot atribui neoliticului”, care confirmă constatarea încă demult făcută în această privință.

Capitolul VI : „Aspectul cultural al Franței în timpul chalcoliticului”, poate fi socotit, atât ca întindere, cât și prin felul în care sînt tratate problemele, cel mai cuprinzător. În cadrul celor patru zone (mediteraneană, atlantică, centrală și europeană) sînt trecute în revistă diferitele grupe culturale, cu elementele specifice și descoperirile mai de seamă ale fiecăruia, indicîndu-se pentru fiecare în parte diferitele faze de dezvoltare în funcție de curentele generale de difuziune, tratate în capitolul precedent, și de elementele de tradiție locală care au contribuit la specificul fiecărui grup și al fiecărei zone. Constatarea că în zona centrală (și în parte și în nord) persistă încă tradiții campiniene în industria litică, nu are nimic surprinzător. Folosindu-se (ca de altfel și pentru celelalte capitole) în linii largi întregul material descoperit de la ultima analiză sintetică asupra neoliticului francez, amintită la începutul acestor rînduri, se încheagă astfel o imagine mult mai cuprinzătoare și mai grăitoare a neoliticului francez.

„Sinteză și cronologie” se intitulează ultimul capitol (VII). Pentru situarea neoliticului francez în cadrul cronologic al neoliticului european, autorii pornesc de la cunoscutele perioade ale lui Childe, precizînd că diferitele grupe neolitice din Europa Occidentală și deci și din Franța își pot găsi locul în perioadele I, II și III, iar „grupele chalcolitice, în perioadele III și IV, care de altfel corespund destul de mult cu (perioadele) bronzului I și II din clasificarea lui Déchelette”. În perioada I, culturile neolitice abia ating marginile teritoriului francez, ocupat încă în cea mai mare parte numai de tardenoisieni și campinieni. În perioada II se plasează cea mai mare parte a dezvoltării grupelor culturale neolitice din Franța, continuate și în perioada III, în care începe „importanta reînnoire culturală care va conduce de la neolitic la epoca bronzului”. Totuși un anumit timp Franța rămîne încă o țară înapoiată ; în perioada III „se termină ... neolitizarea domeniului campinian”, iar în vest tipurile megalitice se difuzează destul de timpuriu prin navigația de coastă. În perioada III b este caracteristic tipul caliciform de origină iberică, iar în perioada IV, Franța „în întregul ei arată o anumită întîrziere”, căci în timp ce în Europa centrală și în Peninsula Iberică se trece de la început la epoca bronzului, în Franța numai unele regiuni periferice (E și NV) trec la bronz, pe cînd în celelalte regiuni „continuă civilizațiile de tip chalcolitic evoluat”. Abia în bronzul mijlociu cea mai mare parte a țării va intra cu adevărat în epoca bronzului. Capitolul se încheie cu cîteva considerații asupra cronologiei absolute, indicîndu-se ca probabilă situarea perioadei II (în Franța) în a doua jumătate a mileniului III, a perioadei III între 2100 și 1600 (III a = 2100—1800 ; III b = 1800—1600) și a perioadei IV între 1600—1400. Despre perioada I nu se poate spune încă decît că nu poate intra mult în mileniul IV, așa încît neoliticul francez ar dura ceva mai mult de 1000 de ani.

În linii generale, socotim că afirmația lui R. Lantier din prefață, potrivit căreia lucrarea celor doi cercetători francezi umple „o mare lacună a informației arheologice franceze” și în același timp ea este „cel mai bun răspuns ce se poate opune unor critici severe venite din străinătate și care se complăceau în sublinierea acestei lipse”, este numai parțial întemeiată. Firește, este cu totul normal ca după aproape douăzeci de ani de la apariția ultimei sinteze asupra neoliticului francez, timp în care s-a lucrat mult pe teren și s-au publicat studii valoroase, să avem de-a face cu multe date noi. Dar cred că obiecțiile străinătății nu se refereau atât la plasarea neoliticului francez în cadrul european, ci mai ales la lipsa unei sinteze mai ample asupra neoliticului francez însuși. Este desigur greu să aduci obiecție unui autor asupra problemei pe care a înțeles să o studieze — dar felul în care ea este tratată dă dreptul criticii să-și spună cuvântul. Obiecția noastră se referă într-adevăr la economia însăși a cărții. Căci oricât de necesară este plasarea neoliticului francez în contextul neoliticului european — și ea a fost făcută într-o anumită măsură și în lucrări anterioare — de vreme ce însăși prefața se referă la obiecțiile cercetătorilor străini, lucrarea trebuia să-i satisfacă și pe aceștia, dacă nu în primul rând pe aceștia. Cititorul străin, dornic să urmărească și să cunoască mai îndeaproape și deci și în detalii neoliticul francez, este nevoit încă să constate că autorii se mulțumesc de cele mai multe ori cu o schiță sumară. Este adevărat că nu lipsesc nicăieri succinte indicații despre toate aspectele pe care trebuie să le aibă în vedere studiul uneia sau alteia dintre culturile materiale, cu referire la felul așezărilor și al locuințelor, la ocupațiile triburilor respective, nu numai la materialele arheologice propriu-zise, dar ele sînt de multe ori prea succinte. Din cele circa 150 de pagini de text propriu-zis, abia mai puțin de jumătate tratează despre neoliticul și chalcoliticul francez, restul fiind descrierea — uneori

excesiv de amplă, după noi — a neoliticului înconjurător (respectiv a „contextului”). Iată, de pildă, capitolul consacrat „civilizațiilor danubiene” din Germania și Belgia, prea mare (mai ales fiind vorba de lucruri cu totul cunoscute pentru orice cercetător al neoliticului european) și detaliat, dacă ținem seama că pentru descoperirile similare sau înrudite din Franța (Alsacia și regiunea Parisului) sînt dedicate abia 2—3 pagini. Am amintit în această privință și mai sus că o descriere mai amplă a așezării de la Ante ar fi fost absolut indicată și mult mai utilă decît descrierea amănunțită a așezării de la Köln-Lindenthal, intrată demult în literatura de specialitate și bine cunoscută prin frumoasa monografie a lui Buttler și Haberey. Același lucru se petrece și cu celelalte capitole de început ale cărții, numai chalcoliticul fiind într-o oarecare măsură mai avantajat din acest punct de vedere, căci reușește — așa cum am amintit — să dea o imagine mai unitară și mai amplă în același timp. Faptul acesta este menționat și explicat de altfel chiar de autori în prefață prin condițiile mai favorabile în care se prezintă cunoștințele despre chalcolitic față de acelea despre neoliticul pur; ne menținem însă părerea că, de vreme ce această lucrare era menită să umple mai bine lacuna semnalată și în prefața lui R. Lantier și în introducerea autorilor, ar fi trebuit să se urmeze tocmai calea opusă pentru atingerea acestui scop și anume o descriere largă (chiar dacă nu putea fi exhaustivă) a neo-eneoliticului francez, iar contextul european să fie mai sumar tratat. Constatarea noastră de mai sus este de altfel valabilă și în ceea ce privește bogata documentare oferită de cele 96 de planșe: abia ceva mai mult de 40 dintre acestea reproduc materiale etc., din Franța, în timp ce celelalte se referă la țările vecine.

Obiecțiile noastre nu înseamnă în nici un chip că lucrarea cercetătorilor francezi n-ar fi utilă: dimpotrivă, ea este mai mult decît bine venită, deși va folosi mai mult tocmai cercetătorilor mai bine informați

În privința problemelor și descoperirilor legate de neoliticul francez, decât celorlalți, care ar fi dorit o inițiere mai detaliată; aceasta cu atât mai mult cu cât în ultimul timp se poate vorbi de multe lucrări franceze în acest domeniu, nu toate accesibile. Nu rămâne decât să nădăjduim că într-un viitor nu prea îndepărtat vom putea avea din partea aceluiași cercetător sau a altora o sinteză cuprinzătoare asupra neo-eneoliticului francez, alcătuită cu aceeași metodică strict științifică și bineînțeles îmbrățișând și ea culturile materiale ale acestei epoci și toate problemele legate de ele într-un cadru european.

Vladimir Dumitrescu

S. N. БИВИКОВ, Трипольские поселения в окрестностях Луки Врублевской, в «Краткие сообщения Института Археологии», Киев, 1956, 6, p. 13.

Cercetările și săpăturile efectuate de expediția din regiunea cursului mijlociu al Nistrului au fost continuate și în anul 1953, cu scopul de a „lămurii trăsăturile locale ale variantelor culturii timpurii a agricultorilor și crescătorilor de vite, ale periodizării și sincronizării complexelor și ale culturii lor materiale” (p. 13).

În timpul cercetărilor, în preajma satului Luka Vrublevețkaia au fost descoperite și s-au făcut sonde în câteva așezări tripoliene. Primul obiectiv studiat a fost așezarea Luka Vrublevețkaia II, situată pe malul Nistrului la 3–3,5 km spre nord-vest de satul cu același nume. Ceramica scoasă la iveală este caracterizată, pe de o parte, prin decor pictat (monocrom și policrom) și, pe de altă, prin ornamente adîncite (șanțuri largi asociate cu gropițe și caneluri). Ceramica avînd decorul pictat își găsește analogii apropiate în așezarea de la Kadievți, Kudrinți și Polivanov Iar, iar vasele ornamentate prin șanțuri se aseamănă cu olăria din așezările tripoliene

timpurii. Caracteristicile materialului ceramic din așezarea Luka Vrublevețkaia II dau posibilitate autorului să dateze complexul în etapa de început a fazei Tripolie evoluate.

Un alt complex tripolian (Luka Vrublevețkaia III) se află tot pe malul fluviului, la 0,5 km de marginea de răsărit a satului. În această așezare s-a dezvelit platforma unei locuințe al cărei cuptor se afla în jumătatea ei nordică. Fragmentele ceramice găsite pe platformă și lângă ea au numai decor adîncit. Avînd în vedere asemănarea ceramicii de la Luka Vrublevețkaia III cu cea din așezările de a Kiselevka și Podzamcia de lângă Kamenet Podolsk, autorul plasează stațiunea în faza timpurie a culturii Tripolie.

La 10–12 km de Luka Vrublevețkaia, între satele Boșkaia Mukșa și Ustie, M.I. și I.M. Fișeleev au găsit în malurile ripiei Luka Ustinskaia resturile unei așezări căreia i se acordă o importanță deosebită. În ruptura malului se vedeau la intervale de 3–4 m, la același nivel, resturile a trei platforme. Dintre ele au fost săpate numai două (una de 9 × 4 m și a doua de 7 × 4 m). Cea de-a doua se deosebește de celelalte printr-o groapă cu strat gros de scoici Unio, păstrate probabil pentru a fi sfărțate și apoi amestecate cu pasta ceramică. Pe platforme și în preajma lor s-au adunat oase de bovine, de capră, căprioară și cerb. Este de remarcat o plăcuță masivă de aramă și un cîrlig mare de os, pentru pescuit. De asemenea s-au găsit fragmente ceramice din vase ornamentate prin benzi hașurate și linii (oblice, paralele și ovale) specifice fazei timpurii a culturii Tripolie, din care datează și așezarea de la Luka Ustinskaia.

Pe baza descoperirilor din vecinătatea satului Luka Vrublevețkaia, S. N. Bibikov ridică două probleme importante în legătură cu evoluția culturii Tripolie și anume: periodizarea fazei timpurii și problema sfîrșitului așezărilor acestei culturi.

Pînă de cînd toate așezările de la începutul ei erau plasate într-o singură fază